

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора філологічних наук, професора Т.Ф. Семашко про дисертацію
ШИМЯНОВОЇ МАРІЇ ВЯЧЕСЛАВІВНИ
«Просторова метафора в австралійській, новозеландській та
південноафриканській англійськомовних картинах світу»,
подану для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія

Рух мовознавства від моделювання мови як самодостатньої системи до інтерпретації її підсистем у широких антропологічних парадигмах зумовив зміщення уваги мовознавців зі структурно-формальних особливостей мовних одиниць до осмислення їхніх змістових ознак і ширше – до вивчення способів концептуалізації людського досвіду. Означена наукова проблематика є перспективною оскільки дозволяє по-новому поглянути на предмет лінгвістичного дослідження, де пріоритетним є завдання пошуку закономірностей отримання, обробки та зберігання знань, набутих у результаті життєвого досвіду, та вивчення мовних форм, в яких відбувається об'єктивація цих знань. Мовні форми при цьому вивчаються не автономно, а з позиції того, як вони відображають певне бачення світу людиною, загальні принципи категоризації та механізми обробки інформації з огляду на те, як у них відображено весь пізнавальний досвід людини.

У площині таких змін метафора набула статусу ментального механізму, який лежить в основі концептуалізації, і перейшла до розряду когнітивних стратегій структурування людських знань, стала елементом процесу смислотворення, оскільки дотична не тільки до процесу категоризації дійсності, а й проблеми віднаходження механізмів мисленнєвої діяльності у термінах когнітивно-ментальних структур, які залучені до цього процесу.

З огляду на сказане, дисертація Шимянової Марії Вячеславівни «Просторова метафора в австралійській, новозеландській та

південноафриканській англійськомовних картинах світу» є, без сумніву, **актуальною**. Беззаперечно актуальність розвідки вбачаємо у кількох аспектах: *по-перше*, своєчасність дослідження, обумовлена обранням об'єктом аналізу – багатоаспектним феноменом когнітивної просторової метафори в національних англійськомовних картинах світу південної півкулі, що залишалася поза увагою лінгвістів; *по-друге*, релевантність роботи, що сприяє розв'язанню питань, пов'язаних із зрослим інтересом до проблем мови й мислення, мови й культури, концептуальних картин світу, семіотизації досвіду мовців, вербальної репрезентації знань і вражень про світ; *по-третє*, виявлені просторові позначення, які зазнали метафоризації внаслідок встановлення асоціативних зв'язків, досліджені з урахуванням універсальних кодів культури, слугують опертям для подальших наукових розвідок у царині лінгвокультурних і когнітивних студій, перспективність яких не викликає сумніву.

Саме з когнітивним спрямуванням пов'язуємо **новаторське** вирішення наукової проблеми: Марія Шимянова на основі синтезу методологічного інструментарію мовознавства, когнітивної та комунікативної лінгвістики, виконала дослідження явища метафоризації у річищі нової когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми, з метою встановлення її дискурсивно-текстової реалізації в англійськомовних культурах Австралії, Нової Зеландії та Південної Африканської Республіки.

На схвальну оцінку заслуговує синтезувальний підхід до предмету дослідження, що уможливив комплекс **методів і методик**, серед яких загальнонаукові, спеціальні лінгвістичні та міждисциплінарні, що були використані для інвентаризації та інтерпретації досліджуваних мовних одиниць, для розкриття їх семантичних і функційних властивостей, визначення структурних характеристик, встановлення походження, спільного й відмінного у фрагментах англійськомовних національних картин світу. Заразом, М.В. Шимянова майстерно застосовує методологію когнітивної лінгвістики для моделювання структури знань про позначене та аналізу концептуальних тропів,

з метою конструювання метафоричних концептуальних моделей, які уможливили розкриття лінгвокогнітивної специфіки просторової метафори.

Висунувши гіпотезу, що «процеси метафоричного моделювання світу на основі вже сформованих і вербалізованих знань щодо простору в англійськомовних культурах південної півкулі характеризуються спільними ознаками й відмінностями внаслідок історичних чинників, культурних настанов та преференцій мовців, а також особливостей наявних мовних засобів, зокрема, лексичних одиниць із просторовим значенням» (с. 19), дисертантка ставить за **мету** зробити зіставний аналіз процесів метафоричного моделювання світу на основі вже сформованих і вербалізованих знань про простір в англійськомовних культурах Австралії, Нової Зеландії та Південної Африканської Республіки з урахуванням універсальних кодів культури.

Похвально, що поставлені **завдання** (с. 18–19), які послідовно розв'язуються у дисертаційній праці, містять елементи новизни, оскільки привертають увагу до тих полідисциплінарних аспектів феномену просторової когнітивної метафори, які виводять цю наукову розвідку за межі традиційного вивчення образних засобів. **Об'єктом** дослідження обрано вербальну актуалізацію просторової когнітивної метафори в національних англійськомовних картинах світу південної півкулі, а **предметом** – спільне й відмінне у процесах вербалізації просторової когнітивної метафори в національних англійськомовних картинах світу південної півкулі у контексті набуття дискурсивно-текстової значущості.

Зміст завдань зумовлює добір **матеріалу дослідження** – це авторська картотека, яка нараховує 1734 одиниці, отримані методом суцільної вибірки, у значеннях яких наявна локативна чи дирекціональна компонента. Відібрані одиниці представлені як окремими лексемами, так і фразеологізмами, до складу яких увійшли інтегровані просторові позначення. Джерелами слугували авторитетні регіональні історичні словники австралійського, новозеландського та південноафриканського варіантів англійської мови, у яких наведено контексти уживання лексичних одиниць різних історичних періодів, а також 506

текстових фрагментів, відібраних із інших джерел (художніх творів, історичних нарисів, регіональної преси та офіційних документів). Принагідно зауважимо, залучення такої об'ємної джерельної бази дослідження сприяло об'єктивній верифікації висунутої у науковій праці гіпотезі та обґрунтованості й достовірності результатів.

Досить солідно представлена репрезентативна теоретична база дисертації, що консолідує ґрунтовний системний аналіз чинних концепцій просторової метафори і критично осмислену літературу з лінгвостилістики, лінгвосеміотики, дискурсології, когнітивної лінгвістики, зокрема теорії концептуальних тропів, комунікативної лінгвістики (загалом 378 позицій, із них 220 позицій англійською мовою), засвідчують загальнонаукову й філологічну обізнаність авторки.

Робота має типову, цілком логічну **структуру**, що відповідає ґрунтовному викладу сформульованій у ній проблемі. Дисертаційна праця Марії Шимянової складається з двох анотацій (українською та англійською мовами), переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел – 450 позицій (із них 378 позицій – праці вітчизняних і зарубіжних авторів, 30 позицій – лексикографічні джерела, 42 позиції – список джерел ілюстративного матеріалу). Повний обсяг дисертації становить 205 сторінок, із них 165 основного тексту.

Вступ містить усі нормативно визначені компоненти. Теоретично послідовним та виваженим вважаємо шлях, обраний дисертанткою для реалізації поставленої мети. У **першому** розділі «Загальнотеоретичні проблеми дослідження картин світу» (с. 24–66) викладено теоретичні засади дослідження, де узагальнено вітчизняний та зарубіжний науковий досвід вивчення питання багатогранності картин світу, особливостей уявлень про простір у різні історичні епохи, визначено поняття простору як міждисциплінарної категорії та складника концептуальної картини світу. Відрадно, що окреслюючи розуміння поняття «картина світу», здобувачка виокремлює його з-поміж інших суміжних понять «модель світу» й «образ світу» – як світоглядного орієнтиру

національного колективу, який визначає спосіб взаємодії мовців зі світом, за допомогою якого вони інтерпретують світ, та через які реалізується певна модель світу, зокрема її просторовий сегмент.

У другому розділі роботи «Методологія й методика дослідження просторової метафори в англійськомовній поліетнічній картині світу» (с. 67–86) кваліфіковано висвітлено методологічне підґрунтя дослідження; окреслено його термінологічний апарат, подано алгоритм дослідження просторової метафори в англійськомовній поліетнічній картині світу. Методика дослідження просторової метафори в англійськомовній поліетнічній картині світу передбачає послідовність таких етапів: *перший етап* – укладання джерельної бази дослідження, із якої виокремлено просторові позначення й фразеологізми з просторовим компонентом, а також контексти їх уживання; *другий етап* – створення авторської картотеки дослідження, здійснено інвентаризацію та інтерпретацію мовних одиниць із просторовим значенням; *третій етап* – опис етимології, джерел і чинників формування просторових мовних одиниць у національних варіантах англійської мови південної півкулі.

Третій розділ «Просторова метафора в південних варіантах англійської мови» (с. 87–160) присвячено науково-практичному аналізу етимологічних і структурно-семантичних характеристик просторових позначень в австралійському, новозеландському та південноафриканському варіантах англійської мови; проаналізовано особливості процесів утворення та функціонування просторових метафоричних моделей у зазначених варіантах. Дисертантка досліджує концептуалізацію фізичного, культурного та емоційного досвіду мовців за рядом критеріїв: в етимологічному, структурному, семантичному аспектах, що, беззаперечно, слугує вагомим внеском у вивчення мови не тільки як засобу спілкування, а й ресурсу формування й збереження унікальної картини світу кожного народу, досвід якого відображено в когнітивних метафорах – дієвого інструменту аналізу специфіки внутрішнього світу носіїв культури та його відображення в мові, зокрема, й за допомогою просторових позначень.

Проміжні й загальні **висновки** (с. 161–165) системно відображають зміст роботи, корелюють із поставленими завданнями та окреслюють перспективи подальших наукових розвідок.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що у ньому *вперше* здійснено всебічний аналіз просторової лексики трьох варіантів англійської мови (австралійського, новозеландського й південноафриканського) в синхронійному та діахронійному аспектах. У роботі доказово і *по-новому* окреслено вплив культурних, соціальних, географічних та історичних чинників на формування й еволюцію просторової лексики в кожному з трьох досліджуваних варіантів англійської мови. До *нових* доробків авторки слід долучити й ідентифікацію спільних і відмінних рис просторових метафор в досліджуваних варіантах англійської мови, що дозволило описати універсальні когнітивні механізми та специфічний вплив культурно-історичних, соціальних і географічних факторів на формування мовної картини світу в кожному з варіантів. *Новою* також є розроблена авторкою та докладно обґрунтована у роботі методика аналізу, яка пояснює механізми формування й розвитку просторової лексики в умовах мовного контакту та культурної взаємодії.

Констатуємо, що робота має **теоретичне і практичне значення**. У практичному аспекті результати, основні положення й висновки наукового дослідження є цінними для використання в лінгвокраїнознавчих студіях, під час викладання курсів «Загальне мовознавство», «Лексикологія», «Лінгвокраїнознавство», «Етнолінгвістика», для створення нових спецкурсів із когнітивної та комунікативної лінгвістики. Результати дослідження будуть корисними при створенні навчального й науково-методичного контенту, зокрема підручників і посібників, під час написання курсових і магістерських робіт.

Робота належно **апробована**. Теоретичні й практичні результати дослідження дисертантка виклала в одинадцяти одноосібних наукових публікаціях, серед яких – чотири наукових статті, надруковані у фахових виданнях України, сім у збірниках матеріалів конференцій. Науковий доробок

дисертанти обговорено на численних Міжнародних і Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Дисертація М.В. Шимянової вирізняється високим рівнем академічної грамотності; оформлення наукового доробку відповідає чинним вимогам; зміст автореферату засвідчує належний науковий рівень дослідження та є ідентичним до основних положень дисертації.

Висловимо деякі міркування з приводу окремих положень рецензованої праці, які, на нашу думку, або належно не вмотивовані, або потребують додаткових коментувань чи більш переконливих аргументів.

1. У першому розділі роботи (п. 1.1.1 'Картина світу': понятійно-термінологічна поліфонія) авторка наводить різні визначення поняття «картина світу» та пов'язаних із ним термінів «образ світу», «модель світу». Аналіз сучасної наукової літератури з питань картини світу дозволяє визначити два підходи: наближення й протиставлення означених понять. Наскільки чітко можна провести межі між поняттями «картина світу», «образ світу», «модель світу»?

2. Дисертантка у своїй роботі простежує становлення уявлень про простір (с. 43–51), пояснюючи спільні ознаки в актуалізації просторового сегменту в картинах світу біологічними та культурними універсаліями (с. 43). Чи існують «парадигмальні зсуви» у філософському осмисленні простору, які не модифікують попередні ідеї, а принципово змінюють їх?

3. Важливим аспектом дослідження є застосування апарату когнітивної лінгвістики до аналізу метафори. Більш того, у роботі дисертантка оперує термінами «орієнтаційна метафора», «просторова метафора», «метафора простору». Проте, як на нас, ці поняття є недостатньо диференційованими. У зв'язку з цим, хотілося б уточнити: на які положення теорії когнітивної метафори спиралася дисертантка? Заразом, просимо деталізувати обсяг та сутнісні характеристики понять «орієнтаційна метафора», «просторова метафора», «метафора простору» та аспекти їхнього використання на конкретному мовному матеріалі.

4. Матеріалом дослідження слугувала авторська картотека, укладена методом суцільної вибірки, де відібрані одиниці представлені як окремими лексемами, так і фразеологізмами, до складу яких увійшли інтегровані просторові позначення. Прохання з'ясувати, за якими критеріями здійснювалася вибірка тематично релевантних чи нерелевантних позначень, які специфікують мовні одиниці з локативним або дирекціональним значеннями?

Наведені міркування мають дискусійну природу і жодним чином не впливають на загальне позитивне враження від дисертації, а скоріше відображають сьогоденні лінгвістичні проблеми, до розв'язання яких долучилася здобувачка. Маємо надію, що висловлені зауваження та запитання опонента спонукатимуть авторку до подальших наукових пошуків у царині лінгвокультурних та когнітивних студій.

Дисертаційна праця М.В. Шимянової відзначається логічною завершеністю, виконана із залученням достатнього фактичного матеріалу й сучасних методів дослідження, які забезпечують достовірність отриманих результатів. Авторка виявила лінгвістичну ерудицію, знання не тільки досліджуваної галузі науки, а й багатьох інших наук феноменологічного спрямування, а також здібність до самостійного аналізу. Здобуті нові результати підтверджують самостійний підхід до розв'язання актуальної мовознавчої проблеми, а саме: на матеріалі національних варіантів англійської мови розглянуто когнітивну просторову метафору як інструмент пізнання довкілля; досліджено роль просторової метафори у формуванні англійськомовної картини світу, актуалізованої лексико-семантичними засобами її національних варіантів, поширених у південній півкулі.

Наукова розвідка окреслює перспективи її подальших досліджень, зокрема, порівняльно-історичний аналіз лінгвокультурних та когнітивних особливостей просторових позначень в інших варіантах англійської мови, а також просторових метафор в картинах світу різних англійськомовних культур.

Отже, дисертаційна праця Шимянової М.В. «Просторова метафора в австралійській, новозеландській та південноафриканській англійськомовних

картинах світу» є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке за актуальністю обраної теми, достовірністю отриманих результатів, обсягом проведених досліджень, теоретичною та практичною цінністю, змістом та оформленням уповні відповідає вимогам п. 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №431 від 21.03. 2022 р.), а її авторка – Шимянова Марія Вячеславівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики та мовної комунікації
Національного університету біоресурсів і
природокористування України

Тетяна СЕМАШКО